

УДК 37:124.5

ФІЛОСОФСЬКА КОНЦЕПЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ АКСІОЛОГІЇ

Голубош С.В.

ВНЗ «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»;
Навчально-методичний центр професійно-технічної освіти у Рівненській області

У статті досліджено основні положення педагогічної аксіології та розкрита філософська сутність науки про ціннісні категорії розвитку духовної особистості, її цілісного ставлення до себе та світу, який людина створює в собі та навколо себе, перебуваючи в безперервному гностичному пошуку сенсу життя та вічних цінностей, та запропонована аксіологічна модель педагога в новому освітньому середовищі України.

Ключові слова: філософія освіти, аксіологія, аксіологічний підхід, освітні цінності, педагогічні цінності, особистість, гностика, сучасна освітня система України.

Постановка питання. В існуючій історії людства відома тісна взаємодія філософії і педагогіки. Будь-яка педагогічна система завжди своїм підґрунтям має певну філософську систему, а філософія реалізовується через педагогічні принципи та ідеї. Адже і педагогіку, і філософію об'єднують питання онтогенезу людини, принципи формування її духовного світу, аспекти загальної культури. Вивчення історії розвитку філософії і педагогіки свідчить про те, що всі видатні педагоги, як правило, були водночас відомими філософами і кожен великий філософ у формуванні себе як людини був дотичним до педагогіки, так як саме ця наука здатна довершити особистість засобами самонавчання та самовиховання. Адже педагогіка покликана спершу створити людину, як людину гуманну, виховану, а вже потім допустимо вивчати фундаментальні принципи буття і пізнання, відносно людини і світу, його духовного життя, тобто те, чим покликана займатися філософія. Сучасна педагогіка має стати філософією, а філософія, в свою чергу, має «педагогізуватися». Отже, протестується нероздільний зв'язок між цими науками. І про це нам говорить історія. Візьмемо, наприклад, античних мислителів: Фалес і Демокрит, Сократ і Платон, Аристотель і Парменід. Вони були не лише філософами, їх цікавила доля людини, її навчання і виховання. Те саме можна сказати й про великих педагогів. Руссо і Коменський, Пирогов і Дистервег, Толстой і Ушинський, Макаренко і Сухомлинський. Всі вони були не лише знаменитими педагогами, але й видатними філософами, оскільки намагались осмислити буття, наблизити його до людини. Цей взаємозв'язок є, звичайно, не випадковим. Філософія і педагогіка є науками про людину, яка живе в суспільстві, виконує певні соціальні ролі, реалізовується або не реалізовується в ньому як особистість. Підготовка до життя – здобуття знань, формування необхідних вмінь і навичок, світоглядної і моральної позиції, загальної культури, тобто, становлення людини як особистості, складає основний зміст педагогічної науки. Центральною є ця проблематика і у філософії. Саме тут розгортається предметне поле співробітництва різних областей пізнавальної і практичної діяльності, здійснюється їхня взаємодія. Як говорили давні греки, педагогічна теорія – це завжди абстракція, а практичне її застосування – це завжди високе мистецтво. То ж, кожна з означених

дисциплін практикує, «добирається до людини» своїми пізнавальними засобами, виконуючи при цьому свої специфічні завдання, використовуючи свої методи, технології, демонструючи свою особистісну майстерність [1; 7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив про неабиякий інтерес до даної теми та необхідність розкриття аспектів формування ціннісних орієнтацій особистості. Основні поняття теорії цінностей відображено у працях відомих вчених – В. Андрущенко, В. Кременя, Б. Чижевського та ін., які визначили категоріальний апарат теорії цінностей. Крім того, розроблено основні методологічні положення, відповідно до яких цінності розглядаються як взаємозв'язок об'єктивного й суб'єктивного, відносного й абсолютного. Логіко-гносеологічний, соціально-культурний і психолого-педагогічний аспекти категорії «цінності» розкрито в дослідженнях І. Бега, М. Боришевського, Г. Васяновича, В. Семиченко, О. Сухомлинської та ін.

У руслі філософії освіти окреслювалися загальні контури педагогічної аксіології як вчення про цінності (І. Зязюн, В. Лутай, Т. Троїцька, Г. Філіпчук та ін.).

З педагогічної точки зору проблему цінностей вивчали Ш.Ф. Амонашвілі, Є.В. Бондаревська, Б.С. Гершунський, М.Г. Казакіна, Н.Д. Нікандров, Л.І. Новікова та інші.

Проблему ціннісних орієнтацій у своїх працях висвітлювали І.С. Кон, А. Маслоу, С.І. Рубінштейн, В.П. Тугарінов, Н.Є. Щуркова, О. Дробницький, В.Г. Гінецинський.

Зміст загальнолюдських цінностей досліджували Л. Вигоцький, К. Обуховський, Л. Колберг, Л. Божович, М. Яценко, І. Мартинюк та інші. Лихачов Б.Т. запропонував класифікацію цінностей виховної системи.

Цікаві дослідження сучасної аксіосфери проводять Л.Ф. Михальцова, В.О. Сластьонін, В.О. Огневюк, І.А. Зазюн, В.В. Крижко, І.Є. Ткач, В.П. Зінченко, А.Є. Кондратенков та інші.

Вищевикладане свідчить про те, що питання аксіологічних цінностей особистості знаходяться в руках філософів, соціологів, психологів, істориків, фахівців з етики та естетики, тобто коло дослідників не обмежується однією сферою. Сучасна наука має можливість робити власні висновки, дискутувати та вести полеміку в площині ціннісної основи особистості, вивчення якої здатне створити умови для її саморозвитку, структуру-

вати духовну культуру, що є базовим принципом в основі побудови гуманної особистості.

Мета статті – розкрити сутнісно-змістову основу особистості у контексті аксіологічного виміру, побудувати інноваційну модель сучасного педагога, для якого ціннісне та морально збагачене життя є принциповою категорією у всіх сферах суспільного життя.

Актуальність проблеми. Проблема освіти належить до найскладніших і найсуперечливіх в педагогічній філософській науці. Мова йде про філософію освіти як загальну парадигму про світоглядні цінності, які виховуються, зростаються в процесі освітньої діяльності, про збагачення духовного світу людини, який визначає її особистісну позицію, роль і способи поведінки в суспільстві.

Протягом історії людства кожне століття було пронизане своїм «духом епохи», в якому людина жила і творила себе.

З погляду філософії, освіта і виховання є трансформацією «духу епохи» у структуру свідомості, світогляд, духовний світ, культуру і загальне ество особистості. Трансформований засобами освіти «дух епохи» стає стрижневою підвалиною особистості, визначає співрозмірність (або неспіврозмірність) людини з її добою. Через освіту, культуру, виховання цей дух визначає суспільно вагомий параметри особистості. «Дух епохи», таким чином, є ні чим іншим, як філософським узагальненням найвеличніших наукових і культурних надбань, виходячи з яких людство вибудовує свою соціальність, проектує майбутнє, готує до життя в ньому підрастаюче покоління [1; 10].

Скажімо, духом античної філософії – була природовідповідність. Давні греки пояснювали і розуміли сенс свого буття у відповідності до законів природи.

Духом епохи середньовіччя – був «дух Слова Божого», яке наставляло поважати віру і авторитет, наслідувати традиції, дотримуватись етикету.

«Дух цивілізаційного розвитку» ввійшов в історію через відродження людини, просвітництва і реформування.

Різні «духи епохи» спонукали освітні системи до формування різних типів особистості з різними установками на життя, з різною філософією і світоглядом [1; 16].

Пересічна людина може й не дуже глибоко розуміє, але надзвичайно тонко відчуває і переживає «дух епохи».

Митець відтворює його пензлем, музикою або архітектурним шедевром, які чарують нас і спонукають замислитися над вічним. Політик намагається представити його у вигляді ідеології, яку нав'язує суспільству в якості загальної установки практичної поведінки. «Не ображаючи нікого, розуміючи, що кожен з нас у суспільстві, як писав Платон, має займатись своєю справою, висловлюю глибоке переконання в тому, що лише філософи і педагоги мають змогу піднятися до розуміння духу епохи як одвічної мудрості історії і сьогодення, мудрості, яку належить передати дітям» [1; 18].

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття світ став іншим. Наш час – це «дух глобалізації», яка повинна сформулювати нову добу взаємодії між націями, економічними і політичними система-

ми та між людьми. Вона мусить змінити поняття «національних кордонів», значно розширити культурно-інформаційні контакти, вплинути на управління, виробництво, торгівлю, ринок праці, політичні утворення, інші суспільні інституції.

Наш час визначає дух внутрішньої самостійності, дух непокори зовнішнім впливам, сміливості відступу від догм та переконань, власна стійка позиція щодо своєї значущості в освітньому середовищі, формування високих моральних устоїв, цінностей людини.

«Дух епохи» надихає нас на життя, підготовка ж до його сприйняття здійснюється через освіту і культуру, науку і релігію, мистецтво. «Філософія духу епохи» і є тією єдиною «філософією освіти», яка дає можливість організувати її у відповідності до загально-історичної традиції і викликів нового часу, що стверджується [1; 22].

Виклад основного матеріалу. ХХІ століття – століття принципів змін в усіх сферах життя, а в сфері освіти й поготів. Формування особистості, яка б досягала високих результатів у житті, уміла швидко реагувати на мінливість сучасності й постійно змінювалася б на вимогу часу – ось ціль передової освіти, яка створила концептуальну парадигму «Знання на все життя. Знання кризь усе життя». Відповідно до вимог «духу глобалізації», сучасна педагогіка повинна сформувати професіонала, висококультурну людину, для якої немінуче обов'язковим є пізнати весь спектр гуманної культури.

Потрібно сказати, що класична парадигма освіти упродовж історії постійно збагачувалася новими філософсько-педагогічними ідеями. Але наразі вона практично вичерпала себе і не завжди відповідає вимогам сьогодення і людини через низку причин:

1) вона презентує освіту як «підтримуючу», тобто зорієнтовану на репродуктивне знання, на відтворення. Процес навчання зводиться до здобування знань, умінь, навичок шляхом поступового накопичення матеріалу, до шаблонного його застосування у різних видах діяльності. А в ідеалі повинна орієнтуватися на користувача, змінюватися в напрямку особистісної мотивації, критичного мислення й уміння самостійно навчатися;

2) технократичний характер освіти суперечить потребам гуманізації знань в сучасному суспільстві. Ситуація в освіті ускладнюється так званим «інформаційним бумом» і спричиненою ним інформаційною кризою. Адже одиниця виміру старіння знань фахівця – період «напіврозпаду» компетентності, тобто зниження її на 50% внаслідок появи нової інформації, показує, що за багатьма професіями цей період настає раніше, ніж закінчується навчання. Тому вирішення проблеми полягає в переході до освіти протягом життя, до постійного опанування нових знань;

3) пошук нових моделей освіти зумовлений необхідністю розробки механізмів адаптації людини до мінливого світу.

Завдання, яке поставлене перед людською спільнотою на рубежі тисячоліть, скеровує систему освіти на формування елітарної особистості, здатної ініціювати та втілювати у життя доленосні проекти подолання глобальної перманентної кризи та виходу на життєстверджувальну траєкторію гармонійних перетворень – ство-

рення збагаченого ціннісного освітнього простору для всебічного її саморозвитку та повної самоактуалізації.

Нова ідеологія освіти пов'язана з потребою залучити людину до постійного активного процесу відкриття та освоєння світу. В зв'язку з цим, певний інтерес викликає концепція Ю. Козелецького, який характеризує сучасну систему освіти як таку, що формує просвітницьку людину. Згаданий дослідник вважає, що необхідний перехід до зовсім іншої освітньої системи, зорієнтованої на формування інноваційної людини, тобто такої, що постійно знаходиться в стані пошуку, здатної самостійно приймати нестандартні рішення, винахідливої, творчої особистості. Тому основним завданням освіти на сучасному етапі є перехід від навчання, що забезпечує репродуктивне сприйняття, формування лінійного мислення, до навчання, яке формує пошукові орієнтації, творчий підхід, критичне мислення. Моделлю особистості в новій парадигмі освіти має стати інноваційна людина. Вона розглядає оточуючий світ не як сталу, гармонійну структуру, до якої потрібно пристосовуватися, а як сферу пізнавальної та практичної невизначеності, яку потрібно редукувати як послідовність різноманітних труднощів, що необхідно подолати.

Життєві труднощі, що стоять на дорозі особистого зростання людини, ми намагаємося подолати за допомогою найбільш альтернативних рішень, аби досягнути бажаного позитивного результату. Що нами керує у прийнятті тих чи інших дій? Знання, досвід, інтуїція? Що спонукає нас рухатися вперед, заглиблюватися в сутність життя, занурюватися у себе? Відповідь – у словах Мирослава Боришевського: «Самосвідомість – ота нитка Аріадни, завдяки якій людина стає особистістю, скорочуючи тривалість блукання лабіринтами невідомості, незнання себе, інших людей, складних життєвих обставин, і виходить на дорогу пізнання, самопізнання, самотворення, самореалізації. Для цього їй необхідно збагнути ту істину, що найголовніше в людині – її духовні чесноти, без яких вона не може стати творцем власної долі [2; 5].

А для того, щоб творити долю, потрібно спочатку створити себе, довершену особистість, з чіткими внутрішніми орієнтирами та зовнішніми цілепокладаннями на гуманістичні цінності.

У рамках поставлених вимог народжується нова галузь педагогіки – педагогічна аксіологія – наука про цінності освіти, їх природу, функції, структуру, взаємозв'язки. Спочатку про цінності говорили як про елементи структури етичного виховання, як про найважливіші складові внутрішньої культури особистості, які визначають її відношення до суспільства, природи, інших людей, самої себе.

На думку Б. Ліхачова, людина повинна бути духовною, мислячою, такою, що радіє, любить, страждає і т. д., що дає їй підставу об'єктивно виступати природним вихователем. Адже людина – природна і всеосяжна цінність, і вона є творцем виховних цінностей, таких як: людяність, відвертість, краса, захоплення, відповідальність.

Ці, як і будь-які інші духовні цінності, стверджуються у житті. В основі педагогічної аксіології лежить розуміння і ствердження цінності люд-

ського життя, виховання і навчання, освіти в цілому і педагогічної діяльності. Значимою цінністю є ідея всебічно і гармонійно розвинутої особистості, що пов'язана з ідеєю справедливого суспільства, яке здатне реально забезпечити кожній людині умови для повної реалізації закладених у ній можливостей. Основою орієнтації особистості в сучасному суспільстві є такий комплекс цінностей:

- громадянських (верховенство закону; права людини; обов'язки, що випливають з прав і свобод інших людей; суверенітет особи та ін.);

- національних (державна незалежність, патріотизм, пошана до державних символів, Гімну, Конституції України, дбайливе ставлення до національних багатств, до рідної природи та ін.);

- загальнолюдських (доброта, милосердя, справедливість, свобода, чесність та ін.);

- сім'ї – комплекс цінностей сімейного життя (подрядна вірність, піклування про дітей, піклування про батьків і старших у сім'ї, пошана до предків, допомога слабшим членам сім'ї, гармонія батьківського і материнського впливу, культ праці, гостинність та ін.);

- побудови особистого життя – комплекс цінностей особистого життя: орієнтація на пріоритет духовних цінностей, внутрішня свобода, здоровий глузд, поміркованість, урівноваженість, толерантність, працьовитість.

Із зміною соціальних умов життя, розвитком потреб суспільства і особистості трансформуються і педагогічні цінності, при цьому вони поділяються на особистісні, групові та соціально-педагогічні. Соціально-педагогічні цінності відображають характер і зміст тих цінностей, які функціонують у різних соціальних системах, проявляючись у суспільній свідомості. Це сукупність ідей, уявлень, норм, правил, традицій, що регламентують діяльність товариства в сфері освіти.

Групові педагогічні цінності можна представити у вигляді ідей, концепцій, норм, регулюючих педагогічну діяльність в рамках певних освітніх інститутів.

Особистісно-педагогічні цінності виступають як соціально-психологічні утворення, в яких відображаються цілі, мотиви, ідеали, установки та інші світоглядні характеристики особистості вчителя, що складають у своїй сукупності систему його ціннісних орієнтацій. Аксіологічні «Я» як система ціннісних орієнтацій містить не тільки когнітивні, але й емоційно-вольові компоненти, що грають роль її внутрішнього орієнтира, що служать підставою індивідуально-особистісної системи педагогічних цінностей. Ця система включає:

- цінності, пов'язані із затвердженням особистістю своєї ролі в соціальному і професійному середовищі (суспільна значущість праці педагога, престижність педагогічної діяльності, визнання професії найближчим особистим оточенням та ін.);

- цінності, що задовольняють потребу в спілкуванні і розширюють його коло (спілкування з дітьми, колегами, референтними людьми, переживання дитячої любові і прихильності, обмін духовними цінностями та ін.);

- цінності, які орієнтують на саморозвиток творчої індивідуальності (можливості розвитку професійно-творчих здібностей, залучення до світової культури, заняття улюбленим предметом, постійне самовдосконалення та ін.);

– цінності, що дозволяють здійснювати само-реалізацію (творчий характер праці педагога, захоплення педагогічною професією, можливість допомоги соціально неблагополучним дітям);

– цінності, що дають можливість задовольняти прагматичні потреби (можливості отримання гарантованої державної служби, оплата праці і тривалість відпустки).

Поширеним є поділ цінностей відповідно до сфер буття людини. До них відносять передусім:

– природні цінності – усе те, що нам подарувала природа – чисте повітря, воду, родючі ґрунти, ліси, ріки, моря. Негативними природними цінностями є брудне повітря, землетруси, природні явища, які завдають шкоди господарській діяльності;

– вітальні цінності – це здоровий стан організму, а її антиподом є хвороба;

– психічними цінностями є певні душевні стани – відчуття комфорту, піднесеності, закоханості, радості, щастя. Протилежними їм є переживання смутку, нещастя, горя;

– соціальними цінностями є зайнятість населення, злагода в суспільстві, порядок, мир; їм протистоять безробіття, соціальні катаклізми, війни.

– до сфери духовних цінностей відносять предмети культури, в яких об'єктувались художні твори, релігійні доктрини, моральні вчення, юридичні системи, наукові теорії;

– до ідеальних цінностей належать найвищі ідеали людства: добро, прекрасне, істина, свобода, справедливість, святість, а їх протилежностями є зло, неістина, потворне, несправедливість, гріховність.

Незважаючи на наявність позитивних і негативних цінностей, можна сказати, що всі вони за своєю природою є благом для люди, спрямованим на утвердження її в бутті, реалізації її творчих можливостей. Адже через зовнішні чи внутрішні катаклізми, відбувається очищення як природи, суспільства, так і власне самої особистості. І саме після таких метаморфоз, відбувається переосмислення і переоцінка життя, ієрархічно вибудовуються аксіологічні принципи, які є фундаментальними у життєорганізації та само-реалізації педагога, як носія духовних, інтелектуальних та моральних цінностей.

Висновки. Узагальнюючи вищевикладене, можна зробити висновок, що розглянуті групи педагогічних цінностей, породжуючи одна одну, утворюють аксіологічну модель, яка має синкретичний (злитий, нерозчленований) характер, тобто вони функціонують як єдине ціле. Укорінюючись у свідомості вчителя, аксіологічна модель, що містить систему ціннісних орієнтацій на емпатійне спілкування, творчість у педагогічній діяльності, на розвиток особистості, професійне співробітництво, обмін духовними цінностями формують гуманістично зорієнтований педагогічний світогляд педагога.

При цьому аксіологічне багатство педагога визначає ефективність і цілеспрямованість відбору нових цінностей, їх перехід в мотиви поведінки і педагогічні дії, створюючи фундамент професійної культури педагога.

Вчені вважають вищою цінністю людину, спеціально виокремлюючи аксіологічне положення вчителя, унікальність його особистості, а також очевидний і високий ціннісний статус особистості дитини. В системі ціннісної педагогічної сфери центральне місце займають етичні орієнтири, що роблять людину людиною. І тому саме педагогічні цінності – це ті особливості, які дозволяють не лише задовольняти потреби педагога, а й служать орієнтирами його соціальної та професійної активності, спрямованої на досягнення гуманістичних цілей.

А оскільки змістовним аспектом системи цінностей є духовна освіта, то, очевидно, що аксіологічний підхід має майбутнє в освіті.

«Люди, – писав Августин, – дивуються височині гір і величезним хвилям морським, і найвеличнішим водоспадам, і безмежності океану, і зоряним шляхам, але не звертають уваги на самих себе» [1; 15].

Отже, настав час аби створити себе, людину, з високою культурою, професіонала з принциповим педагогічним стержнем, креативно-майстерного, здатного на компромісне нестандартне рішення назрілих питань, який маючи особистісну свободу, автономність, аксіологічну позицію та акмеологічне спрямування спроможний усвідомити себе як інноваційну особистість шляхом самоаналізу власного «Я» та впроваджувати у своїй педагогічній діяльності аксіологічні «Я» – концепції.

Список літератури:

1. Андрущенко В.П. Філософія освіти 21 століття: пошук пріоритетів / В.П. Андрущенко // Філософія освіти. – 2005.
2. Боришевський М.Й. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності: Монографія / М.Й. Боришевський. – К.: Академвидав, 2010.
3. Пелех Ю.В. Ціннісно-смісловий концепт професійної підготовки майбутнього педагога: Монографія / Ю.В. Пелех.; за редакцією М.Б. Євнух-Рівне. Теніс, 2009. – 400 с.
4. Калюжна Т.Г. Педагогічна аксіологія в умовах модернізації професійно-педагогічної освіти: Монографія / Т.Г. Калюжна – Київ: 2012.
5. Казьмірик С.М. Цінності та їх класифікація в аксіосфері людини [Електронний ресурс] / Світлана Михайлівна Казьмірик // Наукові праці. Педагогіка. – 2012.

Голубош С.В.

ВУЗ «Открытый международный университет развития человека «Украина»,
Учебно-методический центр профессионального
(профессионально-технического) образования

ФИЛОСОФСКАЯ КОНЦЕПЦИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ АКСИОЛОГИИ

Аннотация

В статье исследованы основные положения педагогической аксиологии и раскрыта философская сущность науки об ценностных категориях развития духовной личности, её целостного отношения к себе и к миру, который человек создаёт в себе и вокруг себя, находясь в непрерывном гностическом поиске смысла жизни и вечных ценностей, и предложена аксиологическая модель педагога в новой образовательной среде Украины.

Ключевые слова: философия образования, аксиология, аксиологический подход, образовательные ценности, педагогические ценности, личность, гностика, современная образовательная система Украины.

Holubosh S.V.

Rivne Institute of Higher Education Institution
«Open International University of Human Development «Ukraine»,
Educational and Methodological Center for Professional
(Professional-technical) Education

PHILOSOPHICAL CONCEPTION OF PEDAGOGICAL AXIOLOGY

Summary

In this article the main position of pedagogical axiology is investigated and the philosophical essence of the science about valuable categories of development of the spiritual person is revealed, a holistic attitude towards oneself and to the world, which person creates in himself and around him, being in a permanent Gnostic search of the meaning of life and eternal values, and the axiological model of the teacher is proposed in the new educational environment of Ukraine.

Keywords: educational philosophy, axiology, axiological approach, educational values, pedagogical values, personality, Gnostics, modern educational system of Ukraine.